

LAIKINŲJŲ GLOBĖJŲ PATIRTYS BENDRAUJANT SU GLOBOJAMO VAIKO TĖVAIS

ASTA ŠIVICKYTĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
KAUNO M. SAVIVALDYBĖS ADMINISTRACIJOS VAIKŲ TEISIŲ APSAUGOS SKYRIUS

VILMA ŽYDŽIŪNAITĖ

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Straipsnyje analizuojamas, pagrindžiamas ir apibendrinamas bendravimo tarp globėjų ir globojamų vaikų tėvų pobūdis, bruožai. Kokybinio tyrimo rezultatai atskleidė, jog tik sisteminis požiūris socialiniam darbuotojui leidžia analizuoti socialines situacijas remiantis holistinėmis perspektyvomis, koncentruojant dėmesį į globėjų ir globojamo vaiko tėvų bendravimą. Atkreiptinas dėmesys tiek į globėjų, tiek į globojamo vaiko tėvų šeimų sistemas, jų tarpusavio sąveiką bei galimus efektus. Gauti rezultatai padeda suvokti socialinio darbo vystymo su globėjų bei globojamo vaiko tėvų šeimomis galimybes, siekiant užtikrinti sėkmingą jų bendravimą.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, iki 2005 metų 1368 vaikams nustatyta globa šeimose, iš jų 309 vaikams ne giminaičių šeimose (www.socmin.lt). Globa šei-

moje – palanki forma vaiko asmenybei vystytis. Sėkmingai vaiko raidai svarbu tenkinti saugumo ir pastovių, pozityvių santykių su patikimu, artimu žmogumi poreikį. Globojančios šeimos mūsų visuomenėje svarbi pagalbos forma auklėjant vaikus. Jeigu siekiame iš esmės padėti vaikui, turime galvoti ne atskirai apie vaiką ar tėvus, o apie visą šeimą kartu, nes tik šeimoje galima visavertė vaiko raida. Teikdami pagalbą vaikui, turime teikti ją ir šeimai. Socialinis darbuotojas teikia socialinę paramą socializuodamas, gražindamas į visuomenę iš jos išklydusius žmones. Tai galėtume apibrėžti kaip socialinės reabilitacijos procesą, kurio tikslas turėtų būti atkurti šeimą kaip funkcionuojantį visuomenės vienetą bei užtikrinti harmoningą vaiko raidą biologinėje šeimoje.

Valstybei tai būtų naudinga *ekonominiu* ir *socialiniu* požiūriais. *Ekonominiu* – nes institucijos arba globėjų šeimos sutaupyto vaiko išlaikymo lėšas, *socialiniu* – geresnė taptų visuomenės psichinė sveikata, sumažėtų nedarnių šeimų, prievartos ir smurto vaikų atžvilgiu plitimas (Zukoski, 1999). Neretai šiame reikšmingame procese nuvertinamas vaiko globėjo vaidmuo. Vaiką auginantis globėjas laikinoje globoje turėtų būti tarpininkas tarp vaiko ir jo tėvų, siekti atkurti šeimos socialinius ryšius bei visuomenei priimtina socialinį statusą. Nuo globėjo kompetencijos priklauso globojamo vaiko ateitis. Globėjas, būdamas greta iš tėvų paimto vaiko, gali susilaukti didesnio tėvų atvirumo, sukurti pasitikėjimo atmosferą, skatinti dažniau lankyti vaiką, nuolat priminti teigiamus vaiko raidos poslinkius.

Tėvų ir vaiko kontaktų skatinimas, lydimas intervencijos, nukreiptos į tėvystės įgūdžių didinimą, yra sėkmės atkuriant šeimas prielaida (Pasztor, Wynne, 1995). Tėvų ir globėjų atsakomybių pasidalijimas grindžiamas partneryste. Tačiau jų galios ir indėlis į vaiko gyvenimą nevienodi, taip pat nevienodi požiūris ir lūkesčiai. Tėvų ir globėjų vertybės bei vaiko priežiūros praktika neretai skiriasi. Dėl šių skirtumų dažna įtampa tarp vaiko tėvų ir globėjų (Triseliotis, Borland, Hil, 2000).

Tyrimo naujumas. D. Kabašinskaitės (1995) atlikto tyrimo duomenys rodo, kad ketvirtadalis vaikų globojančių šeimų patiria sunkumų, bendraudamos su globojamo vaiko tėvais. D. Snieškienė (2001) at-

skleidė, kad globėjai, galvoję atsisakyti globoti vaikus, viena priežasčių nurodė sunkumą bendrauti su globotinių tėvais.

Tyrimo problema. Vaiko sugražinimas iš globos į biologinę vaiko šeimą įmanomas tuomet, kai tėvai sugeba vaikui užtikrinti adekvačią priežiūrą. Tai sudėtingas procesas, reikalaujantis ne tik vaiko šeimos, socialinių darbuotojų, bet ir globėjų pastangų. Globėjai vienu sunkumu globojant nurodo bendravimą su vaiko tėvais. Jie pažymi, kad trikdžiai, išskylantys bendraujant su globojamo vaiko tėvais, sunkina globą. Globėjai nepasitiki vaiko tėvais, nes jie netęsi savo pažadų, ateina neblaivūs, elgiasi agresyviai. Dalis globėjų, globotiniui sugrįžus gyventi į biologinę šeimą, kito vaiko globoti nesiryžta ir viena priežasčių nurodo nenorą bendrauti su globojamo vaiko tėvais. Galima pažymėti, kad ir globėjai neskiria pakankamai laiko bendrauti su globojamo vaiko tėvais, stengiasi išvengti susitikimų. LR civilinis kodeksas (III knyga, XVIII skyrius, 3.271 str.) nustato, kad vykdydamas savo pareigas globėjas privalo „palaikyti ryšius su tėvais, informuoti vaiko tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais“.

Globėjų funkcijos bendraujant su globojamo vaiko tėvais nėra reglamentuotos, todėl neaišku, kaip globėjų ir globojamų vaikų tėvų bendravimas turėtų vykti ir kokią poveikį jis turėtų daryti vaiko globos procesui.

Tyrimo objektas – laikinųjų globėjų patirtys.

Tyrimo tikslas – atskleisti laikinųjų globėjų patirtis bendraujant su globojamo vaiko tėvais.

GLOBĖJŲ IR GLOBOJAMO VAIKO TĖVŲ BENDRAVIMAS

Lietuvoje įstatymai nustato dvi vaiko globos rūšis – *laikinąją* ir *nuolatinę* bei tris vaiko globos formas – *šeimoje*, *šeimynoje* ir *vaikų globos institucijoje*.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000) vaiko globą šeimoje vadina ne daugiau kaip penkių vaikų globą natūralioje šeimos

aplinkoje. Bendras vaikų skaičius gali būti didesnis, kai neišskiriami broliai ir seserys.

Institucinė globa negali užtikrinti visaverčio vaiko vystymosi, nes globos namuose nepakankamai tenkinami vaiko emociniai, psichologiniai poreikiai, prisirišimas (Žukauskienė, Leiputė, 2002). Trumpas vaikų apgyvendinimas institucijoje turi įtakos jų sergamumui ir kognityvinio (ypač kalbos) vystymosi atsilikimui (Raslavičienė, 2001). Globos namuose neigiamas emocijas sukelia konfliktingės bendravimo situacijos ir susikūrusi institucinė atmosfera. Čia gyvenantys vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, patiria atstūmimo ir atmetinumo jausmą (Braslauskienė, 2001).

Tyrimų duomenys rodo, jog institucijose gyvenančių vaikų kalbiniai gebėjimai dažnai blogesni, o intelektualiniai gebėjimai, palyginti su vaikų, augančių šeimose, taip pat yra prastesni (Žukauskienė, 2002). Mažiausiai emocinių ir elgesio sutrikimų turi vaikai, gyvenantys su biologiniais tėvais, o daugiausiai – vaikai, augantys atskirai nuo šeimos (Hukkanen ir kt., 1999). Neigiama atskyrimo nuo tėvų ir apgyvendinimo globos institucijose įtaka psichinei vaiko sveikatai atskleidžiama ir prieraišumo teorijos požiūriu. F. Bemotavicz (1995) teigimu, individo santykių kūdikystėje, vaikystėje ir paauglystėje pagrindu susiformuoja artumo ieškojimo ir artumo išreiškimo kitam kognityviniai modeliai, turintys įtakos visam likusiam gyvenimui.

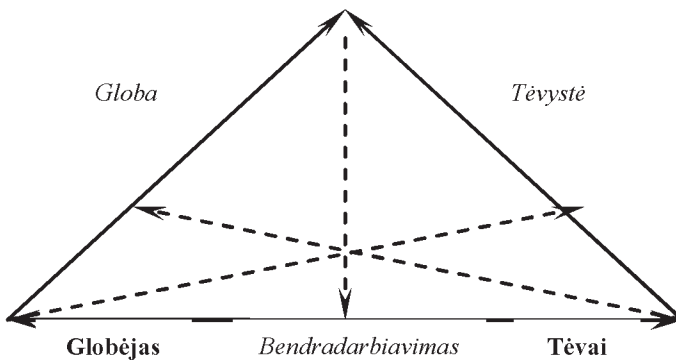
Šeimos ryšiai išlieka svarbūs ir suaugus. Vaikas, kuris nesugebėjo ankstyvoje vaikystėje užmegzti tvirtų ryšių, suaugęs gali taip pat patirti socialinių nesėkmių (Pasztor, Evans, 1999). Pvz., Olandijoje (Scholte, van der Ploeg, 2000) atlikti tyrimai: lyginti vaikai, gyvenantys su laikiniais globėjais, ir vaikai, gyvenantys globos institucijose. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikai, gyvenantys institucijose, turi daugiau elgesio ir emocinių problemų, mokymosi sunkumų ir negalių, jų santykiai su bendraamžiais blogi. Galima daryti prielaidą, kad šeimyninė vaiko globa pranašesnė už kitas globos formas, nes vaiko ugdymas ir toliau vyksta šeimoje – tai svarbu vaiko vystymuisi ir socializacijai. Palyginti net su geriausiomis įstaigomis, šeimos aplinka ir jos siūlomos galimybės suteikia vaiko raidai esminių ryšių (Pasztor, Evans, 1999).

Vaikai gali būti globojami laikinoje arba nuolatinėje globoje. Laikinosios globos tikslas – sugrąžinti vaiką į šeimą, todėl čia tampa svarbus socialinis darbas padėti tėvams šalinti priežastis, dėl kurių vaikas pateko į globą, bei pagalba siekiant susigrąžinti vaiką. Vaiko globos diferencijavimą į laikinąją ir nuolatinę globos rūšis bei tris globos formas lėmė keletas priežasčių (Johnson, 2003):

- ♦ laikinosios globos įvedimas suteikė galimybę vaikui, dažniausiai iš nedarnios šeimos, nenutraukti giminystės santykių su šeima, o esant galimybei – į ją grįžti;
- ♦ įteisinta vaiko globa šeimynoje ir nevyriausybinėje vaikų globos institucijoje, nes iki to momento buvo pripažinta globa tik valstybiniuose vaikų globos namuose ir šeimoje;
- ♦ užsienio šalių patirtis.

Globėjai, tėvai ir globojami vaikai palaiko tarpusavio santykius (žr. 1 pav.).

1 paveiksle tėvų bendravimas su vaiku vadinamas *tėvyste*, o globėjo ir vaiko bendravimą globoje išreiškia sąvoka *globa*. *Bendradarbiavimu* vadinamas bendravimas, jungiantis globojamo vaiko tėvus ir globėjus. Bendravimas tarp visų trijų „globos trikampio dalyvių“ apibū-

1 PAV. BENDRAVIMAS TARP TRIJŲ GLOBOS „DALYVIŲ“ (MARKIEWICZ, 2002)

dinamas kaip „jautriosios interakcijos“. Schema parodo, kad globėjai veikia *tėvų–vaiko*, o tėvai yra reikšmingi *globėjo–vaiko* interakcijai. M. Markiewicz (2002) teigia, kad savitarpio bendravimo raidai tarp suaugusiųjų (globėjų ir tėvų) reikšmės turi ir globojamo vaiko reakcijos. Schematiškas šių santykių pavaizdavimas nėra tikslus, nes dažniausiai globėjo ir tėvų ryšys yra „asimetriškas“. Šios dinamiškos sistemos viduje kiekvienas dalyvių iš esmės negali pakeisti kitų dalyvių bendravimo. Vis dėlto kiekvienas turi išlaikyti savo pozicijos pusiausvyrą.

Yra atlikta kiekybinių tyrimų, kai analizuotas kontakto tarp globojamo vaiko ir jo tėvų dažnumas bei atrastas ryšys: kuo dažnesni vaiko kontaktai su tėvais, tuo greitesnis vaiko grįžimas namo (*Children in Care in England and Wales*, 1998).

Tyrimai ir praktika rodo, kad praktiniai, požiūrio ir instituciniai trikdžiai gali kliudyti palaikyti bendravimą tarp globojamo vaiko ir jo tėvų (Millham ir kt., 1996). Faktoriai, trukdantys vaiko ir tėvų bendravimui bei darantys įtaką globėjų ir globojamo vaiko tėvų bendravimui, yra tokie:

- ♦ deprivacija – tėvų jausmas, kad jie klysta, pralaimi; jie jaučiasi kalti, tai slopina jų motyvaciją palaikyti kontaktus (Jenkins, Norman, 1992);
- ♦ praktiniai sunkumai, tokie kaip atstumas ir kelionės kaina (Millham ir kt., 1996);
- ♦ įstaigos numatyti draudimai (Bullock, 2003);
- ♦ bendradarbiavimo, išipareigojimų stoka ir socialinių darbuotojų paramos trūkumas (Atherton, 2003);
- ♦ priešiškas globėjų požiūris, parodoma, kad globojamo vaiko tėvai yra nepageidaujami arba stokojama tėvų supratimo (Millham ir kt., 1996);
- ♦ tėvų elgesys, girtavimas, agresija (Cleaver, 2006).

Svarbu, kad barjerai, trukdantys formuoti pozityviems kontaktams, būtų sumažinti. J. Triseliotis (2000) atrado faktorius, skatinančius kontaktus: tėvų nuostata, kad kontaktas yra vertingas; pozityvus globėjų

požiūris; aktyvus socialinio darbuotojo padaršinimas; artumas tarp globos vietos ir tėvų namų. Didelė dalis globėjų jaučia ambivalentiškus arba priešiškus jausmus globojamo vaiko tėvams. Ilgesnis globos laikotarpis, kuris atspindi, kad šeimos turi gilių problemų, gali didinti globėjų neigiamą globojamo vaiko tėvų atžvilgiu (Triseliotis, 2000).

C. Wilkinson (1998) pastebėjo, kad, ilgėjant globos periodui, globėjai turėjo tendenciją būti atvirai kritiški ar priešiški globojamo vaiko šeimai. Skirtingais atvejais šie atradimai parodo, kad laikui einant kyla jausmas, jog globojamas vaikas yra jų nuosavybė.

R. Holman (2000) išskyrė dvi globėjų orientacijas:

- ♦ „uždara“ orientacija, kai globėjai nori integruoti vaiką į šeimą, minimaliai įtraukę biologinę šeimą;
- ♦ „įtraukianti“ orientacija, kai globėjai stengiasi, kad tėvai kuo daugiau dalyvautų globos procese.

R. Holman (1980) tyrimas atskleidė, kad „įtraukiantys“, atviri globėjai, priimančios globojamo vaiko tėvus, buvo vienas veiksnių, lemiančių globos sėkmingumą. McAuley (1996) pagrindė, kad vaikai, kurie patyrė palaikymo bendraudami su tėvais, jautė pyktį ir liūdesį. Tačiau daugelio globojamų vaikų tėvų praeitis ir dabartinis elgesys su vaikais – žiaurumas, narkotikų vartojimas, smurtas prieš vaiką gali palaužti net ir „lanksčiausius“ globėjus (Clever, 2006).

Skirtingų šalių praktika ir požiūris į globojamo vaiko, jo tėvų ir globėjų bendravimą skiriasi (Stankevičienė ir kt., 2003):

- ♦ Argentinoje manoma, kad atsižvelgiant į vaiko interesus būtina nutraukti ryšius su tikrąja šeima.
- ♦ Ryšių tarp vaiko ir tėvų atnaujinimo nepalaiko Vengrijos specialistai. Šioje šalyje dauguma globojamų vaikų iki pilnametystės auga globėjų šeimose.
- ♦ Vokietijos ir Australijos socialiniai darbuotojai teigia: jeigu vaikas globėjų šeimoje išgyveno du ar daugiau metų, tarp jų užsimezgė glaudūs socialiniai ryšiai, kurių nutraukimas gali pakenkti vaikui.

- ♦ JAV, Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje pripažįstama, kad geriausiai galima padėti vaikui padedant jo tikriesiems tėvams ir išlaikant tarp jų biologinius ryšius.

Be kitų vaiko globėjų pareigų, užtikrinančių vaikui tinkamas saugaus vystymosi sąlygas, Lietuvoje numatyta globėjų pareiga netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia vaiko interesams, informuoti tėvus ir artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais (LR civilinis kodeksas, 2001). Pareiga „netrukdyti“ nenurodo globėjų elgesio gairių, ką jie turėtų daryti vykdydami vaiko laikinosios globos planą, o globėjas įpareigotas bendraujant su globojamo vaiko tėvais juos tik informuoti.

Didžiojoje Britanijoje priimti konkretūs standartai, kurių globėjas privalo laikytis, kad globa būtų kokybiška (*Quality in Caring*, 2000): pranešti apie vaiko kontaktus su tėvais, vystyti tuos ryšius, kurie yra svarbūs ir saugūs; pripažinti vaiko teisę palaikyti ryšius su pagrindine ir išplėstine šeimomis; plėtoti pagarbų ir profesionalų požiūrį į tėvus ir kitus šeimos narius, su vaiko šeimos nariais elgtis pagarbiai, profesionaliai; lanksčiai ir atvirai priimti tėvų norus ir požiūrius; bendradarbiauti su šeima dėl vaiko priežiūros ir vystymosi; diskutuoti su vaiko šeima apie vaiko vystymąsi, progresą, palaikyti ir skatinti globojamo vaiko tėvų bendravimą; užtikrinti, kad vaikas matytų globėjų bendradarbiavimą su tėvais; padrašinti vaiko šeimos narius globėjų namuose jaustis kuo patogiau; išplėstinei vaiko šeimai suteikti norimą informaciją apie globojamą vaiką; numatyti galimybes, kaip palaikyti ryšius su toli gyvenančia išplėstine šeima; daryti įtaką sprendimams dėl globos taip, kad tai labiausiai atitiktų vaiko interesus; nubrėžti ribas, kad globojamo vaiko tėvams būtų aišku, koks elgesys yra priimtinas, o koks – ne. Šie standartai įpareigoja globėją glaudžiai bendrauti su globojamo vaiko tėvais, kelti savo, globėjo, kompetenciją.

Globėjų funkcijos ir atsakomybės turi būti detalizuotos. Didžiosios Britanijos globos standartai nurodo, kad vaiko globos procesą administruojanti įstaiga privalo (*Quality in Caring*, 2000): vaiko globos planą maksimaliai parodyti teigiamus vaiko ir jo šeimos ryšių aspektus;

personalas ir globėjai turi įsitraukti į praktines priemones, užtikrinančias šį kontaktą; globėjų vaidmenį kurti pasitikėjimo santykių su biologinėmis šeimomis pagrindu; sudaryti sąlygas vaiko ir jos šeimos kontaktams palaikyti; užtikrinti, kad vaikas turėtų raštišką ar žodinę informaciją apie šeimos praeitį, pvz., fotografijas, atminimo dovanas. D. Samoškaitė (2001) teigia, kad globėjų vaidmuo ilgainiui kinta, jie vis dažniau bendrauja su tėvais, nes būtent dažni vaiko ir tėvų susitikimai yra sėkmingo šeimos atstatymo prielaida.

TYRIMO METODOLOGIJA

IMTIS

Tyrimo populiaciją sudaro Kauno miesto globėjai. Netikimybinės atrankos imtį sudarantys elementai atrinkti neatsitiktinai. Tiriamųjų atrankos kriterijai: globėjai, laikinai globojantys vaikus; globėjai, kurie neturi giminystės ryšių su globojamais vaikais ir jų tėvais. Iš viso apklausta 10 tyrimo dalyvių.

TYRIMO METODAI

Duomenų rinkimas. Pusiaus struktūruoto interviu metu buvo pateikti atviri klausimai, leidžiantys atskleisti globėjų patirtis bendraujant su globojamo vaiko tėvais. Tokio interviu privalumas – iš žmogaus vaizdinių kylančios autentiškos informacijos gavimas (Kvale, 1996). Vienas interviu truko nuo 60 iki 90 minučių.

Duomenų analizė. Interviu turinys nagrinėtas taikant *kokybinės turinio analizės* metodą (Žydžiūnaitė, 2005): daugkartinis teksto skaitymas; manifestinių kategorijų išskyrimas remiantis reikšminiais žodžiais; kategorijų turinio skaidymas į subkategorijas; kategorijų ir subkategorijų interpretavimas ir pagrindimas iš teksto paimtais įrodymais. Subkategorijas vienija semantiškai panašūs teiginiai, kurie buvo sugrupuoti iššifravus interviu tekstus.

DUOMENŲ RINKIMO INSTRUMENTAS

Suformuluoti du pagrindiniai klausimai, kurie buvo pateikti respondentams: *kas padeda palaikyti gerus santykius su Jūsų globojamo vaiko tėvais? Su kokiais sunkumais susiduriate bendraudami su globojamo vaiko tėvais?* Pagrindiniai klausimai buvo papildomi tikslinamaisiais.

TYRIMO ETIKA

Respondentams buvo suteikta bendro pobūdžio informacija apie atliekamo tyrimo tikslus ir kreiptasi į kiekvieną potencialų tiriamąjį, norint gauti jo žodinį sutikimą dalyvauti interviu. Tiriamieji žinojo, kad dalyvavimas yra savanoriškas ir galima atsisakyti dalyvauti tyrime, net ir jam prasidėjus. Tyrimas buvo atliekamas laikantis pagrindinių etinių tyrimo principų – pagarbos, konfidencialumo, anonimiškumo, geranoriškumo ir kt. (Žydžiūnaitė, 2006). Tiriamieji turėjo teisę spręsti, ar plačiai išsakyti savo asmeninį požiūrį, nuomonę, ar nieko nesakyti. Tyrime laikytasi konfidencialumo principo.

TYRIMO REZULTATAI

Veiksniai, lemiantys sėkmingą globėjų bendravimą su globojamo vaiko tėvais. Vienas svarbiausių išryškėjusių globėjų asmenybės bruožų – *empatija*, kuri parodo globėjų gebėjimą įsijausti į globojamo vaiko emocinę būseną. Respondentai nurodė, kad bendraudamas su globojamo vaiko tėvais globėjas turi pasižymėti ir tolerancija. *Tolerancija* gina žmogaus teisę gyventi pagal savo pažiūras ir įsitikinimus, reikalauja tas pačias teises pripažinti ir kitiems (Žemaitis, 1998). *Tolerancijos* subkategorija suponuoja santykių lygiateisiškumą, abipusę pagarbą ir tarpusavio supratimą. Tik ja remiantis įmanoma pasiekti globėjų ir globojamo vaiko tėvų *bendravimo darną* (*Kad santykiai būtų sėkmingi, reikia priimti žmogų tokį, koks jis yra, neturėti užantyje akmenų, negali pykti*).

Globėjų ir tėvų bendravimas užsimezga globojamo vaiko tėvams kritiniu laikotarpiu, todėl taikumas tampa svarbiu globėjų asmenybės bruožu, padedančiu kurti nekonfliktišką atmosferą. Respondentai minėjo, kad globėjams reikalingas *atkaklumas* (*Jei tėvai su manimi*

iš pat pradžių nebendruoja, aš nenuleidžiu rankų) ir kantrybė (Su juo reikia pamažu, pamažu, kantriai, nereikalauti iš karto), kad jų tarpusavio bendravimas su globojamo vaiko tėvais plėtotųsi teigiama linkme. Tai reikalauja ilgalaikės globėjų psichinių jėgų mobilizacijos. Globėjams, bendraujantiems su globojamo vaiko tėvais, turi būti svarbūs tėvų interesai, ir tai pasireiškia globėjams būdingu altruizmu bei socialine-psichologine humaniškumo apraiška (Psichologijos žodynas, 1993).

Globėjų motyvacijos subkategorija atspindi jų veiksmų ir poelgių pasirinkimo priežastis.

Motyvai atlieka prasmės kūrimo funkciją ir kontroliuoja bendrą žmogaus veiklos kryptingumą (*Psichologijos žodynas, 1993*). Pagrindinis bendravimo su globojamo vaiko tėvais motyvas – pagalbos teikimas, *noras padėti tėvams*:

Kai imi vaiką globoti, tai jau turi iš vidaus žinoti, kad dėl to, jog nori padėti jo šeimai.

A. Maslow (2006) teigė, kad save aktualizuojantys žmonės užmezga gilesnius ir esmingesnius tarpasmeninius santykius nei kiti suaugusieji. Tai atskleidžia ir *savirealizacijos* subkategorija:

Man bendravimas su globojamo vaiko tėvais suteikia pasitenkinimą, kad tu gali tam žmogui padėti. Kai tu pradedi nuoširdžiai su juo bendrauti, tai jam padedi keistis. Matai, kaip jis keičiasi vaiko atžvilgiu ir tavo atžvilgiu, jauti pasitenkinimą, kad atlikai gerą darbą. Tai tam tikra savirealizacija, tai visai kitas gyvenimo lygis, kai tu kažkam padedi.

Tyrimas atskleidė dar du motyvacijos elementus: *meilę vaikams ir jų tėvams* bei *tėvų ir senelių įdiegtų vertybių įtvirtinimą* tęsiant šeimos tradicijas.

Globėjų patirties kategorija atskleidė, kad globėjai, susidūrę su *alkoholizmu* šeimoje, kai girtuokliauja vienas šeimos narių, sugeba *lengviau priimti, suprasti ir bendrauti* su globojamo vaiko tėvais, kurie turi priklausomybę alkoholiui.

Komunikavimo kategorija atskleidžia, kad bendravimas su globojamo

1 LENTELĖ. KOMUNIKAVIMAS GLOBĖJAMS SĖKMINGAI BENDRAUJANT SU GLOBOJAMO VAIKO TĖVAIS

Kategorija	Subkategorija
KOMUNIKAVIMAS	Diplomatiškumas
	Nuoširdumas
	Šiltumas
	Lygiavertis bendravimas

vaiko tėvais turi būti diplomatiškas, nuoširdus, šiltas, lygiavertis (žr. 1 lentelę).

Norint užmegzti artimą bendravimą, reikia šiltai priimti globojamo vaiko tėvus. Globėjai pastebi, kad privalu būti lanksčiam, diplomatiškam. Lygiavertis ir nuoširdus bendravimas padeda formuoti *abipusį pasitikėjimą*:

Aš bendrauju kaip lygi su lygia, niekada nežeminu, bendrauju su ja, kaip norėčiau, kad su manimi bendrautų.

Laikinosios globos tikslas – sugrąžinti vaiką į šeimą, todėl svarbu, kad globėjas įsisavintų savo vaidmenį šiame procese. Respondentai pažymėjo du veiksmų elementus: nekonkuravimą su tėvais ir globojamo vaiko nesisavinimą.

Globėjų kompetentingumo kategorija apima šešias subkategorijas (žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. GLOBĖJŲ KOMPETENTINGUMAS GLOBĖJAMS SĖKMINGAI BENDRAUJANT SU GLOBOJAMO VAIKO TĖVAIS

Kategorija	Subkategorija
GLOBĖJŲ KOMPETENTINGUMAS	Bendravimo gebėjimai
	Psichologinis pasirengimas
	Konfliktų sprendimo gebėjimai
	Mokymasis
	Globėjų ir tėvų bendravimo naudos suvokimas
	Pedagoginės žinios

Socialinę kompetenciją atspindintys kompetentingumo elementai yra:

- ♦ *bendravimo gebėjimai (Man buvo lengviau, nes aš gyvenime su labai daug žmonių bendrauju, tada nebijau įvairiausių bendravimo problemų);*
- ♦ *konfliktų sprendimo gebėjimai (Iš karto ramiai paaiškinau, kad tik neįsipliekstų konfliktas, kad man nėra skirtumo, kada ji atvažiuoja, tačiau jos vaikams yra blogai, nes jie neišsimiega, nepailsi);*
- ♦ *globėjų ir tėvų bendravimo naudos suvokimas (Jeigu aš globoju vaikus, tai man jų tėvai yra labai svarbūs, nes vaikams svarbūs jų tėvai, jiems svarbu, kad globėjas bendrautų su jais, gražiai apie juos kalbėtų).*

Edukacinę kompetenciją atspindi:

- ♦ *mokymasis (Man daug padėjo mano pačios mokslai, daug psichologijos mokiausi)*
- ♦ *pedagoginės žinios (Aš esu dirbusi pedagoginį darbą, esu dirbusi su sunkiai auklėjamais vaikais profesinėje mokykloje. Dirbau kartu ir su inspektoriais, mačiau ir tą „juodesnę gyvenimo pusę“, kaip tie vaikai gyvena – tai davė naudos).*

Savęs pažinimas, savo *psichologinio pasirengimo suvokimas* parodo asmeninę kompetenciją (*Jaučiausi stipriai psichologiškai pasiruošusi, matyt, laiko subręsti sprendimui reikėjo*).

Globojamų vaikų tėvų nuostatos parodo jų subjektyvią poziciją globėjų atžvilgiu. Tyrimas atskleidė, kad pozityvią įtaką tarpusavio bendravimui daro *tėvų pasitikėjimas globėjais, geranoriškumas*. Globėjai mato didesnę prasmę bendrauti su tėvais, kai pasibaigus globos procesui šie išreiškia padėką.

Globėjų bendravimo su buvusio globotinio tėvais tęstinumas, pasibaigus vaiko globos laikotarpiui. Interviu metu išryškėjo, kad pasibaigus vaiko globos laikotarpiui globėjų bendravimas su globojamo vaiko tėvais ne visada nutrūksta. Išskirtos dvi kategorijos ir septynios subkategorijos, atskleidžiančios globėjų ir buvusio globotinio tėvų iniciatyvas tęsti bendravimą (žr. 3 lentelę).

3 LENTELĖ. GLOBĖJŲ INICIATYVOS

Kategorija	Subkategorija
GLOBĖJŲ INICIATYVOS	Patarimai tėvams vaiko auginimo klausimais
	Pagalba atstatant vaiko ir tėvų ryšius
	Pagalba vaiko priežiūroje

Pasibaigus vaiko globos laikotarpiui, globėjų iniciatyvos apima *pagalbą atstatant buvusio globotinio ir jo tėvų ryšius*:

Aš mamai aiškindavau, kodėl mergaitė blogai jaučiasi, ką daryti, kad greičiau ji priprastų prie mamos.

Globėjai pataria buvusio globotinio tėvams vaiko auginimo klausimais:

Po to, kai ji susigražino mergaitę, aš jai patariau neleisti į savaitinį darželį, nes vaikas nejaus mamos artumo, aiškinau, kad nuvestų mergaitę pas logopedę.

Kai globėjų ir tėvų bendravimas, pasibaigus globos laikotarpiui, išlieka artimas, grįstas abipusiu pasitikėjimu, globėjai *teikia pagalbą* buvusio globotinio tėvams – prižiūri jų vaiką.

Tyrimas atskleidė, kad net ir pasibaigus vaiko globos laikotarpiui, jei globos laikotarpiu bendravimas susiformavo sėkmingai, buvusio globotinio tėvai rodo iniciatyvą ir toliau bendrauti su globėjais, pvz., *sveikina globėją jam svarbiomis progomis (Ir šiandien aš iš jos gavau žinutę, ji man padėjo, pasveikino, kad man gimė anūkėlė, mūsų bendravimas tapo labai šiltas, ji net aplankyti manęs buvo atvažiavusi), tariasi su globėju*

4 LENTELĖ. BUVUSIO GLOBOTINIO TĖVŲ INICIATYVOS

Kategorija	Subkategorija
BUVUSIO GLOBOTINIO TĖVŲ INICIATYVOS	Globėjo kvietimas į vaiko gimtadienius
	Globėjo sveikinimas jam svarbiomis progomis
	Pasitarimas su globėju asmeninio gyvenimo klausimais
	Prašymas patarimų bendrauti su vaiku

asmeniniais klausimais (Kai ji buvo išvažiavusi... tai prieš tai su manimi tarėsi), prašo patarimų, bendraujant su vaiku (žr. 4 lentelę).

Globėjų ir globojamo vaiko tėvų bendravimo trikdžiai. Respondentai pažymėjo, kad bendraudami su globojamo vaiko tėvais susiduria su įvairiais trikdžiais. Globėjams sunku bendrauti su globojamo vaiko tėvais, kai susiduria su agresyviu tėvų elgesiu. Globos pradžioje tėvai demonstruoja atvirą priešišumą globėjams:

Motina labai negražiai kalbėjo ir ant globėjų. Tada pagalvojau, kad nieko nebus, jeigu ji taip priešišškai nusiteikus.

Neretai globojamo vaiko tėvai sako netiesą, todėl globėjams sunku jais pasitikėti. Tai sunkina jų tarpusavio santykių plėtotę:

Nemalonu, kai sužinai, kad tau meluoja. Pasijutau kvailelės vietoje, kai jai ieškodavau darbo, o ji tuo metu laukėsi kito vaikelio ir man nieko nesakė. Ji nebegalvojo niekur eiti dirbti. Pati skambindavau, aiškindavausi su darbdaviais... galėjo pasakyti tiesą.

Tėvai nepripažįsta savo problemų, negebėjimo tinkamai pasirūpinti vaikais, neigia priežastis, dėl kurių jų vaikas pateko į globą (*jos [globojamo vaiko motinos] vaikai buvo mušti, alkani, iš namų bėgę ir depresija sirgo, tačiau, jos įsitikinimu, ji su jais gerai elgėsi*).

Globėjai sulaukia kaltinimų, jog *atėmė vaiką iš tėvų (Jei laikys tave priešu, tai nieko nepadarysi, jei tave kaltins, kad tu atėmei vaiką) ar netinkamai jį auklėja.*

Tėvų elgesys kenkia globėjams psichologiškai, jeigu šmeižiama ar šantažuojama. Globėjai sulaukia grasinimų. Respondentai nurodė,

5 LENTELĖ. GLOBĖJŲ IR GLOBOJAMO VAIKO BENDRAVIMO TRIKDYS – NEGATYVŲS TĖVŲ JAUSMAI

Kategorija	Subkategorija
TĖVŲ JAUSMAI	Baimė
	Pyktis
	Gėda
	Pavydas

kad kartais jiems nepavyksta užmegzti glaudaus ryšio su globojamo vaiko tėvais (žr. 5 lentelę).

Bendraudami su globojamo vaiko tėvais, globėjai susiduria su jausmais, būdingais tėvams, išgyvenantiems prievartinį vaiko atskyrimą nuo jų. Tyrimo metu išryškėjo keturios subkategorijos, apibūdinančios tėvų jausmus.

Globėjai pastebėjo, kad tėvai jaučia pyktį, kuris būna *nukreiptas į globėją* (*Iš pradžių visi tėvai jaučia pyktį ir sako: „Kuo tu geresnė už mane, kad iš manęs atėmė vaiką ir atidavė tau“*) ar *nukreiptas į globėjo šeimos narius* (*Iš pradžių būdavo pikta, net pas mano mamytę nuėdavo ir savo nepasitenkinimą reikšdavo*). Tai sunkina jų bendravimą. Išgyvendami vaiko netektį, globojamo vaiko tėvai jaučia *baimę prarasti vaiką* (*Jie bijo, kad globėjas nori atimti iš jų vaiką*), *pavydi bendravimo su jų vaiku* (*Ji pavydėjo mums to santykio, ryšio su mergaite*).

Respondentai pažymi, kad gėdos jausmas gali būti viena priežasčių, kodėl tėvai vengia bendrauti su globėjais. Globėjai išreiškė nuomonę, kad jiems sunku bendrauti su vaiko tėvais dėl jiems būdingų asmenybės bruožų. Išskirtos trys subkategorijos, kurios atskleidė, kad globojamo vaiko tėvams būdingas neatsakingumas, agresyvumas ir impulsyvumas.

Globėjai susiduria su globojamo vaiko tėvų agresyvumu bei impulsyvumu, neatsakingumu. Globėjai negali pasitikėti globojamo vaiko tėvais, nes šie *neatvyksta į susitikimus* arba *atvyksta ne sutartu laiku* – taip sutrikdo globėjų planus, *netęsi vaikams duotų pažadų*.

Globėjams mokama vaiko globos pašalpa neretai būna viena iš globėjų ir tėvų susipriešinimo priežasčių. Globojamo vaiko tėvai būna susidarę nuomonę, kad vaiko pašalpa naudojama globėjo, o ne vaiko poreikiams tenkinti. Dar dažniau tėvų pykčio protrūkiai pasitaiko dėl vaiko priežiūros, kai globėjai sulaukia priekaištų dėl netinkamos vaiko aprangos, maisto ir pan.

Globojamo vaiko tėvų priklausomybės – alkoholio ir narkotikų vartojimas – taip pat trukdo globėjų ir tėvų bendravimą. Neblaivūs globojamo vaiko tėvai *ižeidinėja globėjus, jų elgesys kelia grėsmę globėjams* (*Suradome ją girtą, X puolė į isteriją, teko ją raminti*). Narkotikų vartoji-

mas dažnai būna nepastovaus bendravimo priežastimi.

Tėvų sveikatos problemos – psichikos ligos, intelekto sutrikimai – gali daryti neigiamą įtaką globėjų bendravimui su globojamo vaiko tėvais. Globėjai, kurie susidūrė su tokiais tėvais, pažymi, kad bendrauti buvo sunku dėl neadekvačiai suvokiamos realybės:

Su vieno berniuko mama buvo sunku bendrauti, nes ji sirgo psichine liga. Ji mane erzino, kabinėjosi, kalbėjo ligotai, paranojiškai. Pavyzdžiui, ji nnaudavo vaikui batus, nes jai atrodydavo, kad jie per maži, nors iš tiesų jie dar būdavo šiek tiek didesni nei vaiko kojytė, tai aš tada patylėdavau.

Tiriamieji susiduria su neigiamu visuomenės požiūriu į globėjus ir globą. Neigiamą visuomenės, o kartu ir globojamo vaiko tėvų požiūrį formuoja žiniasklaida, kuri išryškina tik neigiamus vaikų globos reiškinius:

Tik kelias laidas gal mačiau, kad apie globėjus gerai kas atsilieptų, visiems įdomios tik intrigos. Nėra informacijos, kaip gyvena vaikai globėjų šeimose, kuri nušviestų realiai. O nuostata, kad globėjai yra baubai, tai išlikusi, jos niekas nepakeitė, kad teigiamai televizijoje apšviestų, todėl tėvai irgi taip žiūri.

Neigiamas tėvų nuostatas globėjų atžvilgiu sustiprina artimos globojamo vaiko tėvams aplinkos atstovai (žr. 6 lentelę):

Įtakoja tikrai... iš pradžių sakė, kad kaimynės draugė sakė, kad vaikų globėjos šiošios ir tokios, skriaudžia vaikus.

Bendraujant su globojamo vaiko tėvais, globėjams kyla įvairių jausmų. Respondentai atskleidė, kad kai kurių tėvų jie bijo. Baimės jausmą sąlygoja tėvų kriminalinė patirtis, išvaizdos ypatumai (Vienos

6 LENTELĖ. GLOBĖJŲ IR GLOBOJAMO VAIKO BENDRAVIMO TRIKDYS – GLOBĖJŲ JAUSMAI

Kategorija	Subkategorija
GLOBĖJŲ JAUSMAI	Baimė
	Nusivylimas
	Gėda

mamos aš iš pradžių bijojau, atėjo tokie randuoti), priklausomybė nuo narkotikų.

Respondentai pažymėjo, kad nusivylimo jausmas ateina tada, kai ilgai bendraujant nevyksta jokių teigiamų pokyčių (*Sunku, kai bendrauji, bendrauji, o pokyčio beveik nematai*). Dar vienas globėjų bendravimo su globojamo vaiko tėvais trikdys – globėjų gėdos jausmas. Respondentai teigė, kad globėjams gėda rodytis viešumoje kartu su globojamo vaiko tėvais, jei jų išvaizda paveikta alkoholio, nes iš aplinkinių sulaukia negatyvaus dėmesio.

Tyrimas atskleidė, kad neigiamos globėjų nuostatos trukdo formuoti teigiamam globėjų bendravimui su globojamo vaiko tėvais. Respondentų teigimu, globėjai, turintys neigiamą požiūrį į globojamo vaiko tėvus, negali globoti vaikų arba turi keisti požiūrį:

Jeigu žmogus turi nuostatą, kad žmonės, kurie neaugina savo vaikų, yra menkaverčiai, verti paniekos, yra labai blogi žmonės ar net ne žmonės... reikia keisti tokį požiūrį, nes kitaip negali būti globėju.

Tolerancijos trūkumas parodo globėjo nenorą suprasti tėvų situaciją, jų *smerkimą*:

Jei gal būtų kokia vargšė moteriškė, neturinti, ką vaikui valgyti paduoti, negalinti iš tos pusės savo vaiku pasirūpinti, tada gali ir savo kąsniu pasidalinti, bet tokių čia nėra.

Susidūręs su globos problemomis, globėjas gali sulaukti paramos iš socialinio darbuotojo, tačiau globėjai ne visada nori keisti situaciją ir atsisako paramos:

Stengiuosi nelįsti į akis ir jokios pagalbos man bendraujant su tėvais nereikia.

Globėjams problemų gali kilti tada, kai jie nesilaiko konfidencialumo ir informaciją apie tėvų praeitį atskleidžia kitiems asmenims. Globėjai, nematantys prasmės bendrauti su globojamo vaiko tėvais, parodo socialinės ir asmeninės kompetencijos trūkumą, nesupranta, kokia bendravimo nauda globos procesui. Kaip vieną dažnų trikdžių

bendraudant su globojamo vaiko tėvais globėjai nurodė didelį savo užimtumą. Respondentai teigė, kad jiems trūksta laiko, sunku susiplanuoti dienotvarkę:

Man trūksta paroje laiko, sunku savo dienotvarkę suderinti. Nelieka savo asmeninio laiko, laisvalaikio, laiko savo poreikiams. Būnu be poilsio, nes susitikimai atima daug laiko.

Laiką planuoti trukdo nesistemiški susitikimai – tėvai neatvyksta ar „dingsta“, po to vėl „atsiranda“. Dėl didelio užimtumo globėjai jaučia didelį nuovargį. Tai sukelia įtampą globėjams bendraudant su globotinio tėvais:

Vaikų globa labai globėjus išsekina... nemiegotos naktys, atsiranda įtampa, ypač jei vaikas labai apleistas, tada atsiranda antipatija tėvams, jiems sunku tuos tėvus priimti.

IŠVADOS

- ♦ Įsteigus vaikui laikinąją globą, keičiasi tiek jo tikrosios, tiek globėjų šeimų struktūra, funkcijos, vaidmenys. Globojamo vaiko šeimai ir globėjo šeimoms bendraudant tarpusavyje, atsiranda naujos socialinės sąveikos. Socialinėms agentūroms įsijungus į pagalbos šeimai procesą, šeimą veikia dar vienas elementas – socialinė tarnyba. Sisteminiis požiūris leidžia socialiniam darbuotojui analizuoti socialines situacijas remiantis holistinėmis perspektyvomis, sukongcentavus dėmesį į žmonių tarpasmeninius santykius. Atkreiptinas dėmesys tiek į globėjų, tiek į globojamo vaiko tėvų šeimų sistemas, jų tarpusavio sąveiką bei galimus efektus. Sistemos darna sutrinka dėl individo ir aplinkos (ekologinių) sąlygų netinkamos sąveikos, dėl kurios nei pats žmogus, nei aplinka negali vystytis ir tobulėti.
- ♦ Svarbus asmens ir jo aplinkos atitikimas – adaptacija. Įsteigus vaiko globą šeimoje, vaiko tėvai patiria neatitikimą tarp savęs ir aplinkos. Siekdami didesnio atitikimo, jie turi keistis kaip šeima, kad vaikas galėtų grįžti. Vieni globėjai ir globojamo vaiko tėvai bei

pats vaikas gyvenimo trikdžius priima kaip iššūkį spręsti problemas, o kiti – kaip gyvenimą žlugdančius veiksmus. Atsižvelgiant į tai, globa gali būti kaip iššūkis pokyčiams, tačiau globojamo vaiko tėvams reikalinga ir pagalba iš šalies.

- ◆ Aktualūs elgesio socialinis priežastingumas ir specifiškumas bei individo kognityviniai procesai. Žmogus gali daug išmokti modeliuodamas kitų asmenų veiksmus, t. y. stebėdamas kitų asmenų elgesį. Globojamų vaikų tėvai dažniausiai neturi pakankamai tėvystės įgūdžių. Stebėdami globėjų elgesį su vaikais, jie gali išmokti tinkamai elgtis. Tačiau įstatymas globėjus įpareigoja tik netrukdyti bendrauti vaikui su tėvais bei teikti informaciją apie vaiką, jei tėvai to reikalauja. Globojamo vaiko tėvai praranda galimybę mokytis stebėdami.
- ◆ Laikinos globos atveju tėvų ir globėjų tarpusavio santykiai paprastai pereina kelias stadijas. Pirmojoje – tėvai moko globėjus, koks yra jų vaikas. Antrojoje – globėjai perima mokytojo rolę, o pasikeisti rolėmis padeda socialinis darbuotojas. Trečiojoje stadijoje socialinis darbuotojas tampa ne toks aktyvus, leidžia augti ryšiui, kuris užsimezgė ir išsivystė tarp vaiko globėjų ir tėvų. Ketvirtojoje – socialinis darbuotojas padeda vaiko tėvams ir globėjams atsiskirti.

LITERATŪRA

1. ATHERTON C. *Reunification: parallels between placement in new families and reunifying children with their families*. In P. Marsh, J. Triseliotis (eds.). *Prevention and reunification in child care*. London: Batsford, 2003.
2. BEMOTAVICZ F. *A Competency model for foster and adoptive parents*. Department of Human Services Child Welfare Training Institute. Preiga per internetą: <http://www.muskie.usm.maine.edu/helpkids/rcpdfs/fostadopt.pdh> [žiūrėta 2006-06-10]. 1995.
3. BRASLAUSKIENĖ R. Bešeimių vaikų socialinių – pedagoginių situacijų globos namuose tyrimas. *Pedagogika*, 2001, nr. 50, p. 80–87.
4. BULLOCK R., LITTLE M., MILLHAM S. *Going home: the return of children separated from their families*. Aldershot: Gower, 2003.

5. CLEAVER H. *Focus on teenagers: research into practice*. London: Department of Health, 2006.
6. *Children in care in England and Wales*. London: Department of Health, 1998.
7. HOLMAN R. *Inclusive and exclusive concepts of fostering*. In J. Triseliotis (ed.). *New developments in foster care and adoption*. London: Routledge & Kegan Paul, 2000.
8. HUKKANEN R., SOURANDER A., BERGROTH L., PIHA J. Psychosocial factors and adequacy of services for children in children's homes. *European child & adolescent psychiatry*, 1999, nr. 8(4), p. 22–29.
9. JENKINS S., NORMAN E. *Filial deprivation and foster care*. N.Y: Columbia University Press, 1992.
10. JOHNSON C. *Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.
11. KABAŠINSKAITĖ D. *Šeimų, globojančių vaikus, poreikiai Kauno mieste*. Magistro diplominis darbas. Kaunas: VDU, Socialinio darbo institutas, 1995.
12. KARDELIS K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex, 2002.
13. KVALE S. *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: SAGE, 1996.
14. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*, patvirtintas 2000 m. Liepos 18 d. Įsakymu Nr. VIII-1864. Prieiga per Internetą: http://skelbimas.lt/istatymai/civilinis_kodeksas.htm [žiūrėta 2006-06-10]
15. LUOBIKIENĖ I. *Sociologija*. Vilnius: Rosma, 2001.
16. MAYRING Ph. Qualitative Content Analysis. 28 paragraph, *Qualitative sozialforschung Forum: qualitative social research*, 2000, 2(1), p. 1–10.
17. MARKIEWICZ M. *Early residential foster care: parental experiences concerning their Co-operation with professional workers. Professionalization and participation in child and youth care?* Great Britain, Bodmin: Cornwall, 2002.
18. MASLOW A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006.
19. MILLHAM S., BULLOCK R., HOSIE K., HAAK M. *Lost in care*. Aldershot: Gower, 1996.
20. *Quality in Caring: Standards for Fostering and Adoption Services*. London: Lothian Regional Council, 2000.
21. PASZTOR E., EVANS R. (1999). *Evaluation of foster parent training: Literature review. Report to Evaluation work group, Illinois Department of Child and Family Services Comprehensive Competency – Based Foster Parent Training Project*. Washington DC: Child Welfare League of America.

22. PASZTOR E., WYNNE S. *Foster parent retention and recruitment: the state of the art practice and policy*. Washington Dc: Child Welfare League of America, 1995.
23. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
24. RASLAVIČIENĖ G. Globos institucijose augančių vaikų, kurių pažeisti socialiniai ryšiai, mišrių elgesio ir emocijų sutrikimų vertinimas // *Visuomenės sveikata*, 2001, nr. 1, p. 9–15.
25. SAMOŠKAITĖ D. *Laikinių globėjų vaidmuo, teikiant socialinę pagalbą vaiko tėvams: magistro diplominis darbas*. Vytauto Didžiojo Universitetas, Socialinio darbo institutas, 2001.
26. SCHOLTE E., van der PLOEG J. Exploring factors governing successful residential treatment of youngsters with serious behavioural difficulties: findings from a longitudinal study in Holland // *Childhood*, 2000, nr. 7(2), p. 10–23.
27. SNIEŠKIENĖ D. *Vaikų globa šeimoje kaip socialinis veiksmas*. Daktaro disertacija. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2001.
28. STASKEVIČIENĖ V., BANKAUSKIENĖ N., JAGELAVIČIUS A. Vaikus globojanti šeima: patirtis, problemos, perspektyvos // *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 2003, nr. 2, p. 67–73.
29. TRISELIOTIS J., BORLAND M., HILL M. *Delivering foster care*. London: British Agencies for Adaption & Fostering, 2000.
30. WILKINSON C. *Prospect, process and outcome in foster care*. Edinburg University, 1998.
31. ZUKOSKI M. Foster parent training. In J. Silver, B. Amster (eds.) // *Young children and foster care: a guide for professionals*. Baltimore: Paul H. Books Publishing Co, 1999.
32. ŽEMAITIS V. *Bendravimo etika: žodynelis*. Vilnius: LFSI, 1998.
33. ŽYDŽIŪNAITĖ V. *Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos: mokomoji knyga*. Vilnius: LR Švietimo ir mokslo ministerija ir Pedagogų profesinės raidos centras, 2006.
34. ŽYDŽIŪNAITĖ V. *Komandinio darbo kompetencijos ir jų tyrimo metodologija slaugytojų veiklos požiūriu: monografija*. Kaunas: Judex, 2005.
35. ŽUKAUSKIENĖ R., LEIPUTĖ O. Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai // *Socialinis darbas*, 2002, nr. 2, p. 106–115.